

Examen HAVO

2011

tijdvak 1
maandag 23 mei
9.00 - 12.00 uur

geschiedenis (pilot)

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 27 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

De volgende historische gegevens hebben te maken met politieke moorden en staan in willekeurige volgorde:

- 1 Julius Caesar, de veroveraar van Gallië (het huidige Frankrijk), wordt in de Romeinse Senaat vermoord door senatoren die vinden dat hij te machtig is geworden.
- 2 Koning Lodewijk XVI, de absolutistische koning van Frankrijk die een grondwet heeft aanvaard, wordt door een revolutionaire rechtbank ter dood veroordeeld na een poging uit het land te vluchten.
- 3 Balthasar Gerards wordt ter dood gebracht, omdat hij de leider van de Nederlandse Opstand, prins Willem van Oranje, heeft doodgeschoten, maar de paus schenkt hem absolutie (vergeving van zonden) en de Spaanse koning beloont zijn erfgenamen.
- 4 De Amerikaanse president John F. Kennedy wordt doodgeschoten in Dallas. Sommige Amerikanen denken dat de Russen erachter zitten, de communistische vijand.
- 5 Johan de Witt, raadpensionaris van Holland, wordt in Den Haag door een woedende menigte gelynch, omdat hij ervoor verantwoordelijk wordt gehouden dat de absolutistische Franse koning Lodewijk XIV grote delen van de Republiek heeft kunnen bezetten.
- 6 Kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk wordt tijdens een rijtoer door Sarajevo doodgeschoten door een Servische nationalist. Dit vormt de aanleiding tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

- 2p 1 Zet deze zes gegevens in de juiste volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Prehistorie en oudheid

Gebruik bron 1.

Op grond van deze vondsten kom je tot de volgende bewering:

Ötzi behoorde waarschijnlijk tot een landbouwsamenleving.

- 2p 2 Ondersteun deze bewering met twee aanwijzingen uit de bron.

Gebruik bron 1.

Voor wetenschappers die prehistorische samenlevingen bestuderen is de vondst van Ötzi een betrouwbare bron.

- 2p 3 Leg dit uit.

Gebruik bron 2.

Uit de door Thucydides beschreven omstandigheden is een voorwaarde af te leiden voor het ontstaan van het Griekse wetenschappelijk denken.

- 3p 4 Noem die voorwaarde en leg daarmee uit waarom de Griekse stadstaten gunstiger waren voor de ontwikkeling van het Griekse wetenschappelijk denken dan de situatie die Thucydides beschrijft.

In Rome staat de San Clemente, een kerk uit de twaalfde eeuw. Onder de kerk bevinden zich drie oudere bouwlagen (van boven naar beneden):

- 1 Een christelijke basiliek uit de vierde eeuw.
- 2 Een Romeins huis uit de eerste eeuw. Consul Titus Flavius stelde zijn kelder beschikbaar voor geheime bijeenkomsten van christenen.
- 3 Een Mithras-heiligdom. Deze Perzische zonnecultus kwam in de eerste eeuw naar Rome via de Oosterse provincies en was vooral onder soldaten populair.

Hierbij kun je de volgende bewering doen:

De San Clemente illustreert de opkomst van het christendom.

- 3p   **5**   Toon dit met deze drie gegevens aan, door bij elke laag aan te geven wat de positie van het christendom in die tijd was.

De middeleeuwen

Omstreeks 600 bekeerde Augustinus van Canterbury, die door de paus naar Engeland was gestuurd, koning Ethelbert van Kent tot het christendom.

Dit paste bij de strategie die veel missionarissen in die tijd toepasten bij de verspreiding van het christendom.

- 2p   **6**   Geef aan:

- wat die strategie was en
- wat zij hiermee hoopten te bereiken.

Gebruik bron 3.

Het ontwerp van het klooster Sankt Gallen past bij:

- 1 de economie van de vroege middeleeuwen en
- 2 het motto van veel kloosterordes: “Ora et Labora” (bid en werk).

- 4p   **7**   Leg dit uit voor beide onderdelen, telkens met een voorbeeld uit de bron.

De historicus Lettinck heeft de geschiedschrijving uit de periode 600-1500 onderzocht. Hij ontdekte dat:

- 1 in de zevende eeuw voornamelijk geschreven werd over de geschiedenis van christendom en kerk en
- 2 in de dertiende eeuw ook over de geschiedenis van vorsten en koninkrijken werd geschreven en
- 3 in de vijftiende eeuw er voor het eerst aandacht kwam voor de geschiedenis van individuele burgers.

Hieruit trok hij de conclusie dat de onderwerpen van de geschiedschrijving in de middeleeuwen pasten bij de periode waarin zij werden geschreven.

- 3p   **8**   Leg dit uit voor elk van deze drie onderwerpen.

Door de tijd heen

De volgende historische veldslagen staan in willekeurige volgorde:

- 1 In de Slag bij Nieuwpoort verslaat prins Maurits van Oranje een Spaans leger in de Nederlanden.
- 2 In de Gulden Sporenslag verslaan de door handel rijk geworden Vlaamse steden het ridderleger van hun Franse koning.
- 3 In de Slag bij Poitiers verslaat de Frankische hofmeier Karel Martel de islamitische legers die Europa binnentrekken.
- 4 In de Slag om Arnhem slagen Geallieerde troepen er niet in de brug over de Rijn te veroveren, zodat een deel van Nederland nog onder Duitse bezetting blijft.
- 5 In de Slag bij Trenton verslaan aanhangers van de Amerikaanse democratische revolutie onder leiding van generaal Washington de Britse huurlingentroepen in New Jersey.
- 6 In de Slag in het Teutoburgerwoud worden drie Romeinse legioenen vernietigd door een bondgenootschap van Germaanse stammen.

- 2p **9** Zet deze zes veldslagen in de juiste volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Vroegmoderne tijd

Gebruik bron 4.

Uit dit verslag blijken politieke, godsdienstige en economische motieven van deze ontdekkingsreizigers.

- 3p **10** Ontleen aan de bron een voorbeeld van elk van deze drie motieven.

Gebruik bron 4.

Een bewering:

Uit de beschrijving van de oorspronkelijke bewoners in deze bron kun je concluderen dat zij waarschijnlijk nog in de prehistorie leven.

- 2p **11** Leg met de bron uit welke redenering je hierbij volgt.

Een gegeven:

Omstreeks 1500 bestudeerde de humanist Erasmus de Bijbel aan de hand van de oorspronkelijke Griekse teksten. Hierdoor ontdekte hij in de gangbare Latijnse vertaling van de Bijbel veel fouten.

- 2p **12** Leg uit dat dit gegeven past bij twee kenmerkende aspecten van de zestiende eeuw.

Gebruik bron 5.

Twee beweringen:

- 1 In de tijd van William Harvey is in Engeland de invloed van de renaissance groot.
- 2 De werkwijze van William Harvey past bij de wetenschappelijke revolutie van zijn tijd.

- 4p **13** Toon de juistheid van beide beweringen met deze bron aan.

Gebruik bron 6.

Uit deze rede van Willem van Oranje is het godsdienstbeleid van koning Filips II af te leiden. Het politieke doel dat koning Filips II hiermee wilde bereiken past bij een kenmerkend aspect van de late middeleeuwen.

- 3p **14** Noem de kern van het godsdienstbeleid van koning Filips II en leg uit welk politiek doel hij daarmee wilde bereiken.

Twee gegevens:

- 1 In de Republiek speelde de adel in de politiek een ondergeschikte rol.
- 2 In de zeventiende eeuw was de Republiek de belangrijkste handelsnatie van Europa

- 2p **15** Leg uit welk verband er tussen deze twee gegevens bestond.

Gebruik bron 7.

Over Samuel Sewall kun je, op grond van deze bron, zeggen dat hij verlichte ideeën heeft op politiek gebied.

- 2p **16** Toon dit aan en geef aan welk verband er bestond tussen een ideaal van de Verlichting en het abolitionisme.

Moderne tijd

Veel historici laten de Moderne tijd beginnen met de Industriële Revolutie.

- 1p **17** Geef hiervoor een reden.

Gebruik bron 8.

Vanaf 1867 worden in de Nederlandse kolonie Nederlands-Indië spoorwegen aangelegd. Sommige wetenschappers zien spoorwegaanleg als een oorzaak én als een gevolg van het modern imperialisme.

- 4p **18** Leg beide elementen van deze opvatting uit, telkens met een verwijzing naar de bron.

Gebruik bron 9.

Een interpretatie:

Tjerk Bottema neemt met deze prent stelling in een politieke kwestie uit die tijd.

- 4p **19** Ondersteun deze interpretatie door:

- de politieke kwestie te noemen die in de prent naar voren komt en
- met de prent uit te leggen welke mening de tekenaar daarover hier weergeeft en
- aan te geven bij welke politieke stroming hij zich daarmee aansluit.

Gebruik bron 10.

Stel: je ziet bij een bezoek aan Rome deze mozaïeken en je constateert dat deze mozaïeken passen bij het fascisme.

- 3p **20** Noem drie kenmerken van het fascisme en geef aan hoe die in de mozaïeken naar voren komen.

Gebruik bron 10.

Uit deze foto blijkt dat de Italiaanse fascisten een nieuwe tijdrekening invoeren, de Era Fascista.

- 2p **21** Leg uit wat zij daarmee willen laten zien.

Gebruik bron 11.

Deze poster uit de jaren dertig kan verbonden worden met twee kenmerkende aspecten van de eerste helft van de twintigste eeuw.

- 4p **22** Noem twee kenmerkende aspecten die aan deze poster kunnen worden verbonden en licht je antwoord telkens toe.

Gebruik bron 11.

Uit deze poster blijkt dat de NSB zich richt tot zowel de arbeiders als de middenstand en zich afzet tegen de sociaaldemocraten en kapitalisten.

- 4p **23** Leg dit uit door met de poster aan te geven waarmee de NSB:
- op de onvrede van de arbeiders probeert in te spelen en
  - op de onvrede van de middenstand probeert in te spelen en
  - zich afzet tegen de sociaaldemocraten en
  - zich afzet tegen de kapitalisten.

Gebruik bron 12 en 13.

In februari 1941 breekt in Amsterdam en omstreken de Februaristaking uit als protest tegen de anti-joodse maatregelen van de Duitse bezetter. Beide fragmenten zijn verschenen in een krant uit 1941 en gaan over de

Februaristaking. De ene krant is Het Parool, een illegale krant, de andere de Leeuwarder Courant, een krant die van de bezetter mag verschijnen.

Beide bronnen zijn subjectief in hun weergave van de gebeurtenissen tijdens de Februaristaking.

- 4p **24** Toon aan dat beide kranten subjectief zijn door:
- eerst op grond van de inhoud van beide bronnen uit te leggen welk fragment uit Het Parool en welk fragment uit de Leeuwarder Courant is en
  - daarna uit te leggen dat er in beide bronnen sprake is van een eenzijdige weergave van de gebeurtenissen in februari 1941.

Gebruik bron 14.

Uit deze bron kun je de volgende conclusie trekken:

Het in Boven-Digoel gevangen zetten van politieke tegenstanders had een onbedoeld gevolg voor de Nederlandse koloniale overheid.

- 2p **25** Ondersteun deze conclusie.

Gebruik bron 14.

Uit de bron blijkt dat de Nederlanders Salim en zijn medegevangenen geen nationalistes maar communisten noemen.

- 4p **26** Leg uit waarom de Nederlanders niet de term nationalistes, maar de term communisten gebruiken voor deze gevangenen.

Gebruik bron 15.

Idi Amin Dada gebruikt propaganda om zijn macht te bevestigen.

3p 27 Leg dit uit door aan te geven:

- welke politieke boodschap Amin met het T-shirt wil overdragen en
- welke groep Idi Amin Dada wil bereiken met de politieke boodschap op dit T-shirt en
- welke reden hij heeft om zijn boodschap op deze manier te verspreiden.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.